

HOFSTRAAT 45 MONUMENT EN MUSEUM

Een 16e eeuwse Aduarder woonhuis in historisch-archeologisch perspectief

St. Bernardushof

Voorwoord

Inleiding

A. Bouwgeschiedenis

1 Situatie augustus 1993

2 Vroegere wijzigingen

3 Bijzonderheden

B. Archeologie

1 Kloostermateriaal

2 Gebruiksvoorwerpen uit de 17e en 18e eeuw

Samenvatting

Geraadpleegde literatuur

Bijlagen

Voorwoord

Het museum St. Bernardushof is gevestigd in een woonhuis, dat aan het eind van de 16e eeuw, zo rond 1590, is gebouwd door de eerste dorpsbewoners. In 1580 kwam er feitelijk een eind aan het kloosterleven van de St. Bernardusabdij. Geleidelijk zijn de kloostergebouwen ontmanteld en van de materialen hebben de monniken, die hier zijn blijven hangen en een burgerleven zijn begonnen, en nieuwkomers van buitenaf, huisjes gebouwd. Het pand Hofstraat 45 is het meest gave exemplaar, dat bewaard is gebleven. Het tweede deel van dit boekwerk gaat over de ter plaatse opgegraven voorwerpen. De grote hoeveelheid aan archeologische vondsten versterken enerzijds het beeld van Aduard als dorp op een kloosterruïne en anderszijds laten ze iets zien van vier eeuwen bewoningsgeschiedenis.

De restauratie van het woonhuis Hofstraat 45 is uitgevoerd onder directie van het bouwkundig advies- en architecten bureau Kouwen BNA te Tolbert. Dit heeft een rapport heeft samengesteld, dat als uitgangspunt diende bij de samenstelling van het

bouwhistorische gedeelte van het voor u liggende verhaal.

Aduard, 16 juni 1994

Stichting St. Bernardushof

(herzien 12 september 1997 / januari 2009)

J. Loer

Inleiding

Het pand Hofstraat 45 bevindt zich in het centrum van Aduard, een dorp gelegen negen kilometer ten noordwesten van de stad Groningen aan de N355, die via Zuidhorn en Grijpskerk naar Friesland voert. De plaats wordt zuidelijk begrensd door voornoemde verkeersader (aangelegd 1843) en noordelijk door het Van Starckenborgkanaal (gegraven 1935).

Aduard geniet vooral bekendheid doordat het vroeger de vestigingsplaats is geweest van een groot en rijk Cisterciënzer klooster. Dit is gesticht, zo vermeldt de kloosterkroniek, in 1192 op een wierde. De werkelijke bewoningsgeschiedenis gaat terug tot het begin van de jaartelling.

Het St. Bernardusklooster te Aduard is van groot belang geweest voor de ontwikkeling van deze regio. De abt van Aduard was op politiek gebied een invloedrijk persoon. Die machts potentie was inherent aan de grootte van de abdij en haar omvangrijk landbezit. Het klooster heeft veel gedaan aan waterbeheersing en het in cultuur brengen van het door overstromingen geteisterde landschap middels bedijkingen en inpolderingen. In de 15e eeuw kende het een periode van geestelijke bloei, doordat de toenmalige abt Henricus van Rees optrad als gastheer van een groep geleerde mannen, genoemd bijbels humanisten, van wie Wessel Gansfort en Rudolf Agricola de meest notoire exponenten zijn. Deze groep wordt wel de Aduarder Kring genoemd.

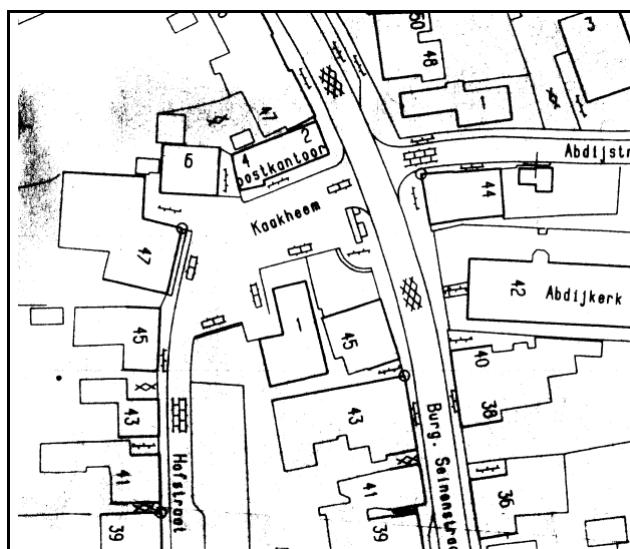
Aan het einde van de 16e eeuw viel het doek voor het klooster, in geestelijke zin omdat het Katholicisme door de Hervorming werd ingehaald en het monastieke ideaal was uitgeblust en feitelijk vanwege de (gedeeltelijke) verwoesting van het kloostercomplex en de daaropvolgende confiscatie door de Provincie.

Het klooster was opgebouwd volgens het standaard Cisterciënzer grondplan. Het had een moderne kruiskerk, die qua proportie overeenkwam met de Ter Aa kerk in Groningen. Volgens Ubbo Emmius, die in de jaren negentig van de 16e eeuw de kerk heeft aanschouwd, geleek het kloostercomplex met ringmuur en gracht een stad. Geleidelijk zijn op één na alle gebouwen gesloopt en is op het kloosterterrein het dorp

Aduard ontstaan. De eerste dorpsbewoners, die alleen de Gereformeerde religie mochten aanhangen, hebben de ziekenzaal van het klooster laten staan en ingericht voor hun eredienst.

Tot aan de jaren zeventig van deze eeuw is het dorp Aduard binnen de grenzen van het kloosterterrein gebleven, dat als een rechthoek nog steeds herkenbaar is. De huidige hoofdstraat is de vroegere doorgang door het klooster van de Noorderpoort naar de Zuiderpoort. Aan deze weg liggen de oudste woningen, alsmede aan de Hofstraat, die langs het voormalige binnendiep van het klooster ligt. Zoals gezegd, veel meer is het dorp tot na de W.O. II niet geweest.

De verbinding tussen de hoofdstraat (Burg. Seinenstraat) en de Hofstraat wordt gevormd door een pleintje, het Kaakheem genoemd. Hier werden tot aan het begin van de 18e eeuw misdadigers aan de kaak gesteld. In 1720 werd de Zeeuw Jacob Leeser er wegens een moord, na berechting door borgheer Evert Joost Lewe van Aduard, geradbraakt, waarna zijn hoofd op een staak is gezet. Aan het plein, dat visueel deelt uitmaakt van zowel de Hofstraat als de hoofdstraat, ligt een aantal oude, gerestaureerde panden, te weten:

- een 19e eeuwse woonhuis, Burg. Seinenstraat 44

- de 13e eeuwse Abdijkerk, Burg. Seinenstraat 42
- een 19e eeuwse schoolmeesterswoning, Burg. Seinen straat 45
- een 18e eeuwse schipperswoning, Kaakheem 1
- een 16e/17e eeuwse dubbele schipperswoning, Kaakheem 2-4
- een 18e/19e eeuwse woonhuis/kolenschuur (nu kapsalon), Kaakheem 6
- een 17e eeuwse boerderij, Hofstraat 47
- een 16e eeuws woonhuis, Hofstraat 45

De schoonheid van het pleintje is onbetwistbaar, alhoewel de sloop van een 17e eeuwse boerderij op de locatie Abdijstraat 1 de gevelwand aan de oostzijde wel heeft aangetast. Een andere storende ingreep is de demping geweest in 1960/61 van het binnendiep van het klooster, dat vanaf de Lindt tot voor Hofstraat 47 reikte.

Alle oude woonhuizen rondom het plein zijn na de oorlog gerestaureerd; sommige zijn rijksmonument: Kaakheem 2-4 en Hofstraat 47. Kaakheem 1 was een rijksmonument; het is na restauratie van de lijst afgevoerd.

A. Bouwgeschiedenis

Het pand Hofstraat 45 is waarschijnlijk gebouwd in de periode tussen 1580 en 1595. Na de gedeeltelijke verwoesting van de abdij in 1580 kwam er een einde aan zo'n 400 jaar kloostergeschiedenis in Aduard. De abt trok zich terug in het refugium in Groningen en ook de monniken zullen naar elders gegaan zijn. Uit de kloosterrekeningen in het Statenarchief is te halen, dat reeds in 1597 de verkoop van stenen uit de abdij in volle gang was. Het jaar waarin de kloostergoederen eigendom werden van de provincie. Uit de rekeningen valt ook op te maken, dat er in 1595 al sprake is van een dorpsgemeenschap. Er waren dus al huizen gebouwd vóór 1595. Zo'n gemeenschap zal niet in één jaar ontstaan zijn. Vermoedelijk is men vrij spoedig na het rampjaar 1580 begonnen met de sloop van de gebouwen en zijn van het vrijgekomen materiaal de eerste huizen gebouwd, langs de hoofdweg door het klooster (de tegenwoordige Burg. Seinenstraat) en aan het binnendiep (de tegenwoordige Hofstraat). In Aduard staan van dit eerste bestand nog zo'n 17 huizen. Aan de meesten is die ouderdom niet te herkennen, omdat de gevels van later datum zijn. Sommigen hebben nog een

kloosterstenen zijgevel. Van dit aantal oorspronkelijk 16e eeuwse woonhuizen zijn er twee, waarvan het exterieur voor een groot gedeelte nog uit die periode stamt: dit zijn Kaakheem 2-4 (het voormalig postkantoor) en Hofstraat 45.

A.1 Situatie augustus 1993

In maart 1993 overleed de laatste bewoner van Hofstraat 45, mevrouw De Groot-Wegman. In 1954 is zij samen met haar man (overleden 1988) aan de Hofstraat gekomen, waar zij een brandstoffenhandel hebben gehad. Vóór 1954 terug tot aan het begin van deze eeuw, werd het pand bewoond door de familie Arends, die er een winkel in had gevestigd. De bouwkundige toestand van het pand bij aankoop in de zomer van 1993 is weergegeven op de situatietekening van architectenbureau Kouwen en de foto rechts. Het pand heeft vier kamers. Ten zuiden van de gang een voorkamer aan de weg en een achterkamer, noordelijk van de gang een kamer aan de weg en er achter een slaapkamer. De keuken is de ruimte die men betreedt vanuit de gang, die noord- en zuidkamer scheidt. Achter de keuken is een portaal, die toegang geeft tot

een buitendeur in de zuidgevel van de schuur en rechtdoor naar de voormalige stalruimte. In de stalruimte aan voormelde zuidgevel is van hardboard een woning afgetimmerd met schouw, waarin de ouders van wijlen de heer B. de Groot hebben gewoond. Achter de slaapkamer is een soort kolenhok waar de c.v.-installatie staat en waar een houten toegang geeft tot de zolder. Deze zolder is een kale ruimte met aan de zuidgevel het rookkanaal van de schouw met droogruimte. Aan de noordgevel is een smalle, slangvormig rookkanaal voor de schouw in de zuidkamer. Een rookkanaal, dat eens naar de slaapkamer leidde, is verwijderd.

De foto met de situatie van 1915 laat de woning zien ten tijde van de familie Arends. Het grootste verschil tussen de bewoning tijdens Arends en De Groot is dat de laatste de winkel verwijderd heeft - versmald tot een gang - waardoor de noordkamer groter is geworden en de winkel deur één vak naar links is verplaatst. Tijdens de bewoning van de familie Arends was er zuidelijk van de centrale gang één kamer met een bedsteerimte. De bedsteewand is door De Groot 1,5 meter naar het oosten verschoven, waardoor de bovengenoemde achterkamer ontstond. In de achtergevel is toen een groot venster geplaatst.

Doel van de restauratie is om de situatie Arends terug te brengen.

A.2 Vroegere wijzigingen

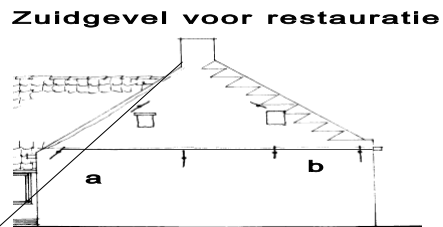
Zoals in vele huizen is ook Hofstraat 45 meerdere malen aan de eisen des tijds aangepast. De belangrijkste veranderingen in vorige eeuwen zijn de volgende geweest:

1. de aanbouw van een schuur of stal aan de noord-westhoek
2. het verhogen van de achtergevel van de woning en het veranderen van de dakhelling aldaar
3. het vergroten van de ramen in de voorgevel en het wijzigen van de gevelindeling ten behoeve van een winkelruimte

ad 1.

De schuur of stal is van later datum dan het pand zelf, maar wel van vóór 1820, omdat het getekend staat op de kadasterkaart van dat jaar; bovendien vertoonde de achtergevel van de schuur nog een stuk origineel metselwerk, dat op het eerste gezicht als 18e eeuws kan worden beschouwd; waarschijnlijk tegelijk met deze aanbouw is de

noordkamer naar het zuiden toe verlengd en in tweeën gedeeld.

ad 2.

De architect, de heer Kouwen, vermoedt dat het pand oorspronkelijk rechthoekig van vorm is geweest en dat de achtergevel een hoogte had van $\pm 1,5$ meter (de achtergevel bestaat tot dat niveau uit kloostermoppen, waarboven tot het dak een laag van kleinere handvormstenen is gemetseld). Kouwens theorie is, dat men tijdens een verbouwing zo rond het jaar 1700 (?), de achtergevel heeft verhoogd. Hierdoor moest de helling van de achterkap aan de zuidzijde veranderd worden, d.w.z. deze kwam verder van het huis af te staan. De balken sloten toen niet meer aan aan de achtergevel en moesten of vernieuwd of verlengd worden. Dit laatste is gebeurd. De oude helling van het dak en de zuidelijke zijgevel zijn op de afbeelding weergegeven door lijn a. Op het snijpunt van lijn a en b zijn de balken verlengd. Deze theorie wordt ondersteund door de aanwezigheid van een zolderbalk in de vm. slaapkamer, die dezelfde lengte heeft.

ad 3.

Er is altijd het vermoeden geweest, dat de eerste Aduarder huizen in totaliteit zijn opgemetseld in kloostermoppen en dat pas in een later stadium de gevels zijn vernieuwd, waarbij altijd als eerste de voorgevel er aan moest geloven. We vinden immers alleen nog maar zijgevels en achtergevels van kloosterstenen. Vanuit die gedachte is ook de zienswijze gekomen, dat het pand Hofstraat 45 van oorsprong 16e eeuws is, maar dat van de gevels alleen de zuidelijke van die tijd dateert. In april 1994, echter, ontdekten wij achter de stuc laag in de voorkamer (zuid) een dichtgemetseld kloostervenster in het derde vak en een half-weggewerkt kloostervenster in het tweede vak. Dit type venster werd tot aan het begin van de 17e eeuw gebruikt. Gezien de ouderdom van het ontdekte venster kan het nu niet anders of de huidige voorgevel is de originele. Het blijkt dus dat onze voorvaders in dit geval de kloostermoppen hebben gebruikt voor die delen van het huis, die niet direct zichtbaar waren en voor de straatgevels een kleinere handvormsteen hebben aangewend. Waarschijnlijk zal dit ook bij meerdere huizen in Aduard gebeurd zijn.

De indeling van de voorgevel is dus verscheidene malen gewijzigd.

Eerst was het een symmetrische gevel met zes kloostervensters en in het midden een deur, later zijn de vensters vergroot waarbij dat in het derde vak niet is teruggekeerd. Of op het zelfde moment de deur naar het vijfde vak is gegaan vanwege de ingebruikname van een winkel is niet bekend. Dit kan ook later gebeurd zijn.

A.3 Bijzonderheden

De raamkozijnen in de voorgevel buiten zijn zeldzaam. De heer Kouwen zegt hierover in zijn rapport het volgende:

Zeer bijzonder zijn de raamkozijnen in de voorgevel. Duidelijk is nog te zien, dat ter plaatse van de wisseldorpel van de nu aanwezige ramen een kalf heeft gezeten. De raamopening onder het kalf kon worden afgesloten met blinden. De blindensponning is

in later tijd dichtgezet met een profiellat. Deze 17e eeuwse raamvorm wordt in Drenthe plaatselijk nog aangetroffen. In het Groningerland is een dergelijke raamafwerking zeer zeldzaam, daar men meestal koos voor een raamvorm zonder kalf.

In het restauratieplan worden de bovengenoemde blinden of luiken weer aangebracht (zie afb.4 en foto 9).

Een andere zeldzaamheid is de aanwezigheid van een krimp tussen woonhuis en schuur, waarin geen zink is toegepast, maar zogenaamde gebakken fanelen. Dit zijn holgebogen tegels, die in de krimp of kil werden gelegd op een snijlijn tussen twee dakvlakken, die elkaar onder een inspringende hoek ontmoeten. Uit Hollestelle's (1961:69) verhaal op te maken, komen fanelen alleen nog in musea voor.

B. Archeologie

Na de aankoop van het pand is het in de jaren vijftig aangebrachte plaatwerk van muren en plafonds gehaald en zijn de houten vloeren verwijderd. Onder de vloer in de noordkamer kwam een aantal, deels gebroken, *17e en 18e eeuwse wandtegels* tevoorschijn, die als plint gediend hadden. Hier en daar was er nog een in de oorspronkelijke positie te bewonderen. In het westelijke deel van deze kamer, de

voormalige bedsteeruite, die door De Groot tot achterkamer was gepromoveerd, waren fragmenten van twee *16e eeuwse kookpotten* en een 17e eeuws bord van het type *Groninger schotel van loodglazuuraardewerk met slibversiering*. Van origine kende het huis een lemen vloer, waarin kapot gebruiksaardewerk werd begraven.

Zeving van de aarde leverde een grote variëteit aan voorwerpen op, zoals aarden knickers, griffels, gewichtjes, knopen en *munten*. De collectie munten (± 30) bestaat uit de in de vorige eeuw gangbare soorten. De oudste is van 1619 van Friesland (Frisia). In september 1993 bleef er op de zeef een munt liggen, die groter was dan de anderen,

maar waarop geen herkenbare afbeelding op tekst op te bespeuren viel. Onderzoek door het Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet heeft uitgewezen, dat deze munt een Romeinse as of dupondius is van vermoedelijk keizer Antoninus Pius en dateert van de tweede eeuw na Christus.

De meeste vondsten, echter, zijn gedaan in de tuin en op de plaats van het gesloopte schuurgedeelte. Zie onder.

B.1 Kloostermateriaal

Zoals reeds opgemerkt zijn de oudste woonhuizen in Aduard opgetrokken van materiaal vrijgekomen bij de afbraak van het klooster. Als oorspronkelijk 16e eeuwse behuizing heeft Hofstraat 45 ook gevelstukken waarin een bonte variatie aan kloosterstenen is verwerkt. In de zuidkamer is direkt onder de lemen vloer een puinlaag aanwezig van kloostermoppen en profielstenen. Hetzelfde pakket is te vinden in de achterkamer, doch ontbreekt in de noordkamer en in de winkel. Het vermoeden rees, dat we hier te doen hebben met puin van een ter plaatse afgebroken kloostergebouw. De concentratie van bij gotische ramen verwerkte profielstenen gaf de indruk alsof de stenen niet van elders gehaald zijn. Bovendien kunnen deze stenen moeilijk voor herbouw gebruikt worden. Toch is dit slechts een gissing; het kan evengoed zijn, of misschien vanwege het ontbreken van een fundatie voor de hand liggender, dat het materiaal vanaf het centrum van het klooster hier naartoe gesleept is.

Frappant is wel, dat op veel plaatsen op het perceel middeleeuwse bouwfragmenten zijn opgegraven. Een opsomming:

- ongebruikte taps toelopende kloostermoppen (5 stuks in de winkel)
- gebakken glasprofielen lang (1 in de tuin en 1 in de zuidkamer)
- gebakken putsteen (achterkamer)
- gebakken vloertegels (schuurgedeelte, 10 stuks, 1 bloemmotief)
- rode zandstenen onderstuk voor raam (toilettruimte)

- grote gebakken geglazuurde vloertegel (gang naar schuur)
- gebakken geglazuurde ornament (gang naar schuur)
- gebakken geglazuurde gewonden staaf (gang naar schuur)
- fragment gebakken kapiteel (achterkamer)
- gebakken dakpan, monnik/non (zuidkamer)
- gebakken glasprofiel kort
- fragment zandstenen drempel (zuidkamer)

daktegels

Tijdens de verwijdering van een betonnen vloer in de gang tussen woonhuis en schuur, stuitte wij op een provisorische afvoergeul, samengesteld uit schuingeplaatste, rechtopstaande daktegels. Oostelijk van deze geul en zo'n 80 cm onder het vloeroppervlak ontdekten wij een vloer gelegd van dezelfde soort daktegels, min of meer vierkant van vorm met aan de randen eveneens schuingeplaatste, rechtopstaande daktegels. Het geheel geeft de indruk de functie te hebben gehad van put of vloeibak. Deze stamt waarschijnlijk uit de kloostertijd. Daktegels zijn de voorlopers van onze huidige dakpannen.

napjessteen

De meest intrigerende vondst is een zeer grote, zware steen waarin putjes of napjes zijn geslepen. De functie ervan is tot dusver onbekend. Velen hebben zich al over de steen gebogen, wat geleid heeft tot twee acceptabele, maar helaas niet verifieerbare verklaringen, namelijk, die van mal voor het gieten van kogels en ornament van de voormalige Aduarder kruiskerk met misschien een liturgische functie. De laatste visie vindt de meeste steun.

cherubijn

Onder het huidige terras, zo'n 50cm onder het maaiveld, is een cherubijntje gevonden

van aardewerk, dat vermoedelijk rond 1500 zal zijn geproduceerd.

ringmuur

Bij het verwijderen van de stronk van een enorme den, stuitte de bak van de kraan die voor het uitgraven was gehuurd, op fundering van kloostermoppen, drie meter lang en een meter breed.

Deze zou een restant kunnen zijn van de vm. ringmuur van het klooster.

B.2 Gebruiksvoorwerpen uit de 17e en 18e eeuw.

Zowel het pand als het perceel Hofstraat 45 heeft in archeologische opzicht veel opgeleverd. In ruim vierhonderd jaar bewoning zijn door de verschillende gebruikers van het pand resten van gebruiksaardewerk en andere voorwerpen in de tuin begraven. Inspectie van de grondlaag onder de betonnen vloer van het schuurgedeelte leverde enkele kisten met scherfmateriaal op van huishoudelijke zaken daterende uit voornamelijk de 17e eeuw. Deze scherven dienden als versteviging van de fundatie van de groepen. In het midden van de schuur was een klein beerputje gesitueerd, opgetrokken in een paar lagen van kleine, gele, Friese steentjes. De inhoud was pover. Waarschijnlijk is het voor of tijdens de bouw van de stal/schuur leeggehaald.

Aan de buitenkant van de westelijke muur van de stal zijn grotere eenheden van 18e eeuws aardewerk opgegraven, waaronder een complete roomkan van wit aardewerk. Ten zuiden van de schuur, naast het pad langs haar zijgevel, lag zo'n 40cm onder het

maaiveld een gebroken, incomplete 18e eeuwse majolicabord, blauw met als afbeelding een Hollands landschap.

De ontdekking van een beerput zo'n twee meter van de achtergevel van de woning, heeft een grote hoeveelheid gebruiksaardewerk uit de 16e t/m de 18e eeuw opgeleverd. De put is 1,5 meter in doorsnee en 2,5 meter diep en is opgezet met blokken turf op een witte lemen ondergrond. De put is leeggehaald en weer dichtgegooid. De vondsten zijn geïnventariseerd. Hieronder volgt een korte bespreking van de verschillende soorten vondsten.

Roodbakkend aardewerk

Roodbakkend aardewerk is een zacht gebakken keramiek, die uit ijzerhoudende klei is vervaardigd. De rode kleur ontstaat wanneer de pottenbakker de oven stookt met veel zuurstof. Bijna al dit aardewerk heeft een bedekking van loodglazuur, een kleurloos papje, dat het schoonmaken van het aardewerk vergemakkelijkt. Het intensiveert wel de kleur van het aardewerk. Bijna de gehele scala aan huishoudelijk materiaal uit vroeger eeuwen is wel in roodbakkend aardewerk vertegenwoordigd, behalve het drinkgerei, dat uit glas of steengoed bestaat.

In de beerput aan de Hofstraat vonden wij ook de meest uiteenlopende voorwerpen:

- 4 kookpotten, waarvan de oudste uit de 16e eeuw dateert;
- 4 steelpannen, waarvan twee archeologisch incompleet;
- 5 kommetjes met witte slib, engobe en ringeloortechniek;
- 1 schotel, engobe en ringeloortechniek, Groninger type;
- 3 Duitse bordjes uit het Nederrijng gebied;

- 1 schotel Nederrijns met slibdecoratie;
- 1 bord, doorsnee 31,5 cm, loodglazuur;
- 1 bord, witte en rode slib met engobe in doorlooptechniek;
- 2 steelkommetjes, 16e/17e eeuw;
- 1 melkkannetje;
- 3 vuurtesten;

- 3 deksels, 17e eeuw;

- 4 pispotten, 3 18e eeuws, 1 17e eeuw;

- 1 doofpot;
- 1 hoge voorraadpot;

Witbakkend aardewerk

Witbakkend aardewerk werd hoofdzakelijk geïmporteerd, omdat het gemaakt is van ijzerarme klei, die weinig voorkomt in Nederland. De vormen rijkdom is uiterst beperkt in vergelijking met het roodbakkend aardewerk. De voorwerpen zijn voorzien van loodglazuur met koperkorrels, die het een groene kleur geven.

In de beerkuil en in de tuin kwamen we een zestal archeologisch complete gebruiksvoorwerpen tegen:

- 2 melk- of roomkannen;
- 1 schenkan klein;
- 1 schenkan groot;
- 1 kleine roomkan;
- 1 schaal;

Diversen

Aangezien de hoeveelheid vondsten te groot is om hier gedetailleerd te behandelen volgt een opsomming van de meest markante zaken, die niet vallen onder het roodbakkend en witbakkend aardewerk.

- 2 kruikjes van het Duitse gres, ook wel steengoed genoemd;

- schotel majolica blauw met landschap;
- diverse standringen van majolica schotels;
- ±40 tinglazuur wandtegels;
- 1 kinderschoen;
- 1 muil;
- 2 porseleinen schoteltjes;
- 3 porseleinen theekopjes;
- ±30 munten, waaronder Frisia (1619), Duc Cliviae (1696), Stad Utrecht (1723), Gelriae (1740) en Hollandia (1721);
- 1 Romeinse munt uit de tweede eeuw na Christus;

Samenvatting

Oude woonhuizen zijn nog in grote getale op het Groningerland te bewonderen, maar grotendeels 16e eeuwse exemplaren zijn dun gezaaid.

Bovendien is de aanwezigheid van kloostervensters in een dorpswoning een zeldzaamheid, alsmede de kozijnen met de sponningen die de kloostervensters hebben vervangen.

Al met al geeft Hofstraat 45 een gaaf beeld van een op de kloosterruïnes gebouwd woonhuis, waarin en waaraan de bewoners in vierhonderd jaar wijzigingen hebben aangebracht naar hun behoeften.

Restauratie van Hofstraat 45 betekent het behoud van de beeldkwaliteit van het plein Kaakheem, dat na voltooiing van dit project een gevarieerd ensemble woonhuismonumenten zal hebben van grote historische waarde.

Geraadpleegde literatuur

Hollestelle, J. *De steenbakkerij in de Nederlanden*, Arnhem 1961

Kouwen, R. *Rapport restauratie Hofstraat 45*, Tolbert 1993 (syllabus)

Kleyn de, J. *Volksaardewerk in Nederland*, Lochem 1986 (herdruk)

Lenting, J.J. et al., *Schans op de grens*, Sellingeren 1993

